

Κοινωνικοψυχολογικές παρεμβάσεις στο σχολικό πλαίσιο

Βασίλης Παυλόπουλος

 vpavlop@psych.uoa.gr

 <http://users.uoa.gr/~vpavlop>

Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία
στη Σχολική Κοινότητα

ΠΜΣ Σχολική Ψυχολογία ΕΚΠΑ

Ακαδημαϊκό έτος 2024-2025

Ορισμός και τύποι παρεμβάσεων

Steg & Rothengatter (2017)

- Η **παρέμβαση** ορίζεται ως στρατηγική ή διαδικασία με πρόθεση να επηρεάσει τις πεποιθήσεις, τις στάσεις ή τη συμπεριφορά των ανθρώπων ώστε να βελτιωθεί η λειτουργικότητά τους πάνω σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό ή πρακτικό πρόβλημα.
- Τύποι παρεμβάσεων:
 - **ατομικές** παρεμβάσεις (π.χ. mentoring),
 - **προγραμματικές** παρεμβάσεις: οργανωμένα σύνολα δράσεων που απευθύνονται σε πολλά άτομα συγχρόνως ή στα μέρη ενός συστήματος με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων,
 - **δοκιμαστικές** παρεμβάσεις.

Παρεμβάσεις και κοινωνική πολιτική

- Η **πολιτική** αναφέρεται σε ένα γενικό πλαίσιο δράσης, ενώ η **παρέμβαση** εξειδικεύεται σε συγκεκριμένες ενέργειες για την υλοποίηση των στόχων μιας πολιτικής.
- Η κοινωνιοψυχολογική γνώση βρίσκει ευκολότερα εφαρμογές σε επίπεδο παρεμβάσεων παρά πολιτικής. Οι λόγοι: προβληματική επικοινωνία, πρακτικές πιέσεις, αντίσταση στην αλλαγή, κ.ά.
 - ☞ Μια φωτεινή εξαίρεση: *Υπόθεση Brown εναντίον Συμβουλίου Εκπαίδευσης (Ανώτατο Δικαστήριο ΗΠΑ, 1954)*. Το σκεπτικό για την ανατροπή του ρατσιστικού διαχωρισμού στα σχολεία βασίστηκε σε 7 δημοσιεύσεις κοινωνικών επιστημόνων!

Κοινωνικά προβλήματα: κριτήρια

<https://open.lib.umn.edu/socialproblems/chapter/1-1-what-is-a-social-problem/>

- Αγγίζουν μεγάλους αριθμούς του πληθυσμού με συγκεκριμένο κοινωνικοδημογραφικό προφίλ.
- Τα αίτιά τους ανάγονται σε κοινωνικούς παράγοντες (ανισότητες, κρίσεις, κοινωνικές πεπιοθήσεις).
- Έχουν δυναμική εξέλιξη, δεν είναι στατικά.
- Παραβιάζουν κοινές αξίες κατά γενική ομολογία.
- Η αντιμετώπισή τους απαιτεί κοινωνική (όχι απλώς ψυχολογική) διαχείριση.

Κοινωνικά προβλήματα: ιδιαιτερότητες

- Δεν αναγνωρίζονται πάντα ως προβλήματα από τις ίδιες τις θιγόμενες ομάδες (βλ. σχολική φοίτηση σε παραδοσιακές κοινότητες, διαχείριση πόρων στις μεγαλουπόλεις, κ.ά.)
- Δεν συγκεντρώνουν απαραίτητα τη συναίνεση όλων των εμπλεκόμενων φορέων: ορισμένοι μπορεί να θίγονται από μια κατάσταση, ενώ συγχρόνως άλλοι να ωφελούνται (π.χ. παιδική παχυσαρκία).
- Η διαχείρισή τους δεν είναι απλώς τεχνικό ζήτημα, αλλά βασίζεται σε ιδεολογικά και αξιακά συστήματα.

Κοινωνικά προβλήματα: στάδια ανάπτυξης

Spector & Kitsuse (2017)

- **Μετατροπή** ενός ιδιωτικού ζητήματος σε κοινωνικό μέσα από τη συντονισμένη δράση ατόμων ή ομάδων που το αναδεικνύουν στον δημόσιο διάλογο.
- **Νομιμοποίηση** του κοινωνικού προβλήματος στους αρμόδιους φορείς.
- **Σύγκρουση** των θιγόμενων και των υποστηρικτών τους με τους αρμόδιους φορείς, τους οποίους εγκαλούν ως ανεπαρκείς.
- **Ανάπτυξη εναλλακτικών** τρόπων διαχείρισης που αποσκοπούν σε κοινωνική αλλαγή.

Πέντε βήματα για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων

Buunk & Van Vugt (2008)

- Ταυτοποίηση του προβλήματος
- Εντοπισμός της λύσης
- Καθορισμός στόχων και σχεδιασμός παρέμβασης
- Εφαρμογή της παρέμβασης
- Αξιολόγηση της παρέμβασης

Βήμα 1 – Ταυτοποίηση του προβλήματος

- Η **ταυτοποίηση** του προβλήματος γίνεται συνήθως από τα εμπλεκόμενα μέρη, δηλ. τα άτομα και τους φορείς που έχουν ενδιαφέρον για την παρέμβαση και αναμένεται να επηρεαστούν από αυτήν.
 - Ενδέχεται τα ενδιαφερόμενα μέρη να έχουν **διαφορετική αντίληψη** για τη φύση του προβλήματος!
- Η **καταγραφή** και **εκτίμηση** των αναγκών μπορεί να είναι ανεπίσημη ή τυπική, ποιοτική ή ποσοτική, συνδυάζοντας μέσα και μεθόδους.

Βήμα 2 – Εντοπισμός της λύσης

- Ο **εντοπισμός μιας λύσης** για το πρόβλημα περνά μέσα από την αναγνώριση των αιτιολογικών παραγόντων που το προκαλούν:
 - παράγοντες που **προϋπάρχουν** του προβλήματος, οι οποίοι πυροδότησαν την εμφάνισή του,
 - παράγοντες που **συντηρούν** το πρόβλημα και εμποδίζουν την επίλυσή του.
- Αναζήτηση για τον εντοπισμό προγραμμάτων παρέμβασης που έχουν **ήδη** εφαρμοστεί στον ίδιο ή σε παρόμοιο τομέα.
- Οι προτεινόμενες λύσεις πρέπει να διατυπωθούν με τη μορφή συγκεκριμένων υποθέσεων, του τύπου **«εάν... - τότε...»**.

Βήμα 3 – Καθορισμός στόχων και σχεδιασμός της παρέμβασης

- Καθορισμός των **γενικών σκοπών** της παρέμβασης (έμφαση στο επιθυμητό αποτέλεσμα σε μακροπρόθεσμη προοπτική).
 - Καθορισμός **συγκεκριμένων στόχων** (δηλαδή βραχυπρόθεσμων αλλαγών που θα επισυμβούν ως αποτέλεσμα της παρέμβασης).
 - Καθορισμός των άμεσα και έμμεσα **ωφελουμένων** από την παρέμβαση, εντοπισμός διαθέσιμων μέσων και πόρων.
 - **Ανάπτυξη** των προγραμματικών δράσεων: ποιο στόχο αναμένεται να προσεγγίσουμε με κάθε δράση;
- ☞ Η παραπάνω διαδικασία πρέπει να στηρίζεται σε συγκεκριμένη συλλογιστική, πάνω στη βάση ενός **θεωρητικού μοντέλου!**

Βήμα 3 – Βασικές αρχές για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών παρεμβάσεων

- Διαμορφώνουμε το **περιεχόμενο** της παρέμβασης με βάση τους στόχους, τη θεωρία και τις αρχές αποτελεσματικών δράσεων.
- Σχεδιάζουμε αναλυτικό **χρονοδιάγραμμα** για την υλοποίηση των διαδικασιών και των δράσεων.
- Καταρτίζουμε **προϋπολογισμό** με βάση τα κόστη, τους πόρους και την επιλεξιμότητα των δαπανών.
- Ελέγχουμε τη συμβατότητα με τις **αρχές δεοντολογίας και ηθικής** σε κάθε βήμα.
- Προβλέπουμε **πιθανούς κινδύνους** και προτείνουμε τρόπους για την αντιμετώπισή τους.

Βήμα 3 – Βασικές αρχές για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών δράσεων

Walton (2014)· Yeager & Walton (2011)

- Στοχεύουμε στη **βιωματική εμπειρία** των ωφελούμενων (όχι απλώς σε γνωστικά ή συναισθηματικά στοιχεία).
- Στοχεύουμε σε **επαναλαμβανόμενες διαδικασίες** της καθημερινής εμπειρίας των ωφελούμενων.
- Στοχεύουμε σε αυτόματες, **μη συνειδητές** ψυχολογικές διεργασίες (αλλά όχι παραβιάζοντας τις αρχές δεοντολογίας!).
- Προσαρμόζουμε τις δράσεις σε **κλίμακα** που αντιστοιχεί στους σκοπούς της παρέμβασης και στους διαθέσιμους πόρους (πόσες δράσεις θα υλοποιηθούν; σε ποιο χρονικό ορίζοντα; από πόσους συνεργάτες; σε πόσους ωφελούμενους;).

Βήμα 4 – Εφαρμογή της παρέμβασης

- Η **εφαρμογή** ενός προγράμματος παρέμβασης αναφέρεται στην ενεργοποίηση των δράσεων πάνω στη βάση του σχεδιασμού που έχει προηγηθεί.
- Διάφορα **πρακτικά ζητήματα** πρέπει να έχουν προβλεφθεί ώστε να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη εφαρμογή της παρέμβασης (π.χ., διαθέσιμοι πόροι, υλικοτεχνική υποδομή, εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού, δημιουργία πρωτοκόλλου για τις προβλεπόμενες δράσεις και την καταγραφή συμβάντων, κλπ.)

Βήμα 4 – Το πρωτόκολλο της παρέμβασης

- **Τι θα γίνει:** Ποιο είναι το πλαίσιο υλοποίησης κάθε δράσης; Ποια πρόσωπα εμπλέκονται; Ποιες ενέργειες θα υλοποιηθούν; Με ποια χρονική σειρά;
- **Τι έγινε:** Ποιες από τις σχεδιασμένες ενέργειες πραγματοποιήθηκαν; Σε ποιο βαθμό;
- **Τι δεν έγινε:** Ποιες από τις σχεδιασμένες ενέργειες δεν πραγματοποιήθηκαν; Για ποιους λόγους;
- **Αστάθητοι παράγοντες:** Υπήρξαν απρόβλεπτα συμβάντα; Ποια ήταν αυτά; Πώς αντιμετωπίστηκαν;

Βήμα 4 – Ζητήματα δεοντολογίας

- Υποβολή του σχεδίου της παρέμβασης για **έγκριση από Επιτροπή Δεοντολογίας** και από τους αρμόδιους φορείς όπου απαιτείται (π.χ. ΙΕΠ για πρόσβαση σε σχολικές μονάδες).
- **Ενημερωμένη συγκατάθεση** από τους ωφελούμενους και από τους κηδεμόνες (σε περίπτωση ανηλίκων ωφελούμενων).
- **Διαχείριση των δεδομένων:** ορισμός του υπευθύνου και μέσων αποθήκευσης, διασφάλιση της εμπιστευτικότητας και της ανοιχτής πρόσβασης (κατόπιν ανωνυμοποίησης).
- **Εκπαίδευση** των συνεργατών σε θέματα ευθύνης και ορίων.
- **Διάχυση** των πορισμάτων, προβολή και δημοσιότητα.

Βήμα 5 – Αξιολόγηση της παρέμβασης: γιατί;

- Για **επιστημονικούς** λόγους: αποσκοπεί στη βελτίωση του θεωρητικού πλαισίου και την προαγωγή της γνώσης.
- Για λόγους **δεοντολογίας**: κοινωνική ευθύνη απέναντι στα άτομα προς όφελος των οποίων σχεδιάστηκε η παρέμβαση.
- Για **οικονομικούς** λόγους: η κρίσιμη παράμετρος της αναλογίας κόστους-οφέλους.
- Για λόγους **ανατροφοδότησης** του προγράμματος, ώστε να αποφασιστεί η έκβασή του (συνέχιση, διακοπή, τροποποίηση).

Βήμα 5 – Τύποι αξιολόγησης παρεμβάσεων

- Αξιολόγηση της **διαδικασίας εφαρμογής**: κατά πόσο άγγιξε τον πληθυσμό-στόχο; πόσο πετυχημένα εφαρμόστηκαν οι δράσεις που προβλέπονταν;
- Αξιολόγηση των **αποτελεσμάτων**: σε ποιο βαθμό το πρόγραμμα πέτυχε τους ειδικούς στόχους του; κατά πόσο προσέγγισε τους γενικούς σκοπούς που είχαν τεθεί; πόσο έγκυρο είναι το πρόγραμμα, δηλ. κατά πόσο οι αλλαγές που επήλθαν, οφείλονται στις δράσεις του προγράμματος;
- **Εσωτερική** αξιολόγηση: από τους συμμετέχοντες και τους άμεσα ωφελούμενους.
- **Εξωτερική** αξιολόγηση: από μη ενεργά εμπλεκόμενους ειδικούς.

Βήμα 5 – Τύποι αξιολόγησης παρεμβάσεων

- **Διαχρονική** αξιολόγηση: επαναληπτικές μετρήσεις στην ομάδα των ωφελούμενων (πριν–μετά την παρέμβαση, μακροχρόνια οφέλη)
- **Συγχρονική** αξιολόγηση: σύγκριση ομάδας παρέμβασης με ομάδα ελέγχου (χωρίς παρέμβαση)
 - *Παραλλαγές*: τυχαία συγκρότηση των ομάδων, αντιστοίχιση των χαρακτηριστικών των ομάδων ανά ζεύγη συμμετεχόντων
- **Μεικτή** αξιολόγηση: συνδυασμός μετρήσεων μεταξύ ατόμων και εντός των ατόμων
 - *Παραλλαγή*: σύγκριση της διαφοράς των διαφορών (πριν–μετά την παρέμβαση για κάθε ομάδα)

Πότε αποτυγχάνουν οι παρεμβάσεις;

Yeager, Dahl, & Dweck (2018)

- Το **θεωρητικό υπόβαθρο** δεν ήταν επαρκές, απαιτείται αναθεώρηση.
- Το πρόγραμμα **δεν εφαρμόστηκε** με τον τρόπο που είχε σχεδιαστεί.
- Η **ψυχολογική αναδραστικότητα**: τα άτομα αντιδρούν αρνητικά όταν νιώθουν ότι πιέζονται ή ότι περιορίζεται η ελευθερία τους.
- Το πρόγραμμα είναι ασύμβατο με το **πολιτισμικό πλαίσιο**: δεν έχουν όλες οι παρεμβάσεις τα ίδια αποτελέσματα σε όλες τις χώρες.
 - ☞ Πριν την υιοθέτηση ενός προγράμματος, προτείνεται να έχει επιβεβαιωθεί η αποτελεσματικότητά του σε **2 πειραματικές δοκιμές** ή σε **διαχρονική μελέτη** με 3 ενδιάμεσες μετρήσεις.

Ορισμένα ζητήματα προς αντιμετώπιση

- **Διαδικαστικά** ζητήματα:
 - ❑ Οικονομικοί περιορισμοί, πηγές χρηματοδότησης.
 - ❑ Συμβατότητα με τα αιτήματα των φορέων χρηματοδότησης.
 - ❑ Συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, σε ομαδικό και διαπροσωπικό επίπεδο.
 - ❑ Πρακτικά θέματα (π.χ. χρονοδιαγράμματα, υποδομές, κλπ.).
- **Δεοντολογικά** ζητήματα (πέρα από την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων των συμμετεχόντων):
 - ❑ Απέναντι σε ποιον είναι υπεύθυνος ο κοινωνικός ψυχολόγος;
 - ❑ Για ποια αποτελέσματα είναι υπεύθυνος;

Τι σημαίνει ότι μια παρέμβαση είναι επιτυχής;

- Επιτεύχθηκε στατιστικώς σημαντική αλλαγή της συμπεριφοράς – η ελάχιστη συνθήκη, πλην όχι επαρκής.
- Επιτεύχθηκαν οι στόχοι της παρέμβασης, με βάση τον αρχικό σχεδιασμό και μετά τη διαδικασία αξιολόγησης.
- Η αλλαγή της συμπεριφοράς είναι συγκρίσιμη ή μεγαλύτερη από αυτήν που αναφέρεται στη βιβλιογραφία. Επιπλέον, παρέχονται επαρκείς ενδείξεις για διαχρονική σταθερότητα της αλλαγής.
- Η παρέμβαση εμφανίζει ελκυστική αναλογία κόστους/οφέλους ή τα οφέλη της θεωρούνται σημαντικά με βάση τις ανθρωπιστικές αξίες.

Κριτήρια αξιολόγησης για χρηματοδότηση

- Πληρότητα και σαφήνεια της πρότασης: θεωρητική τεκμηρίωση, μεθοδολογία, αναμενόμενη συνεισφορά.
- Ρεαλιστικότητα του χρονοδιαγράμματος.
- Σύνθεση και επάρκεια της ερευνητικής ομάδας, κατανομή ρόλων. Ειδική αναφορά στην επάρκεια του επιστημονικώς υπεύθυνου.
- Πρωτοτυπία-καινοτομία: θεωρητική, μεθοδολογική, κοινωνική συνάφεια.

Από την έρευνα στην πολιτική: Τρεις άξονες

(Spiel & Strohmeier, 2012)

- **Ερευνητές:** Παροχή εμπειρικών δεδομένων σχετικά με τα οφέλη και αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων. Οι τυχαίοποιημένες δοκιμές πρότυπο για τον καθορισμό των αποδεικτικών στοιχείων.
- **Επαγγελματίες:** Γνώση, ανοιχτό πνεύμα, υπευθυνότητα, προθυμία για δέσμευση. Τα υποστηρικτικά κοινοτικά δίκτυα είναι σημαντικά.
- **Υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής:** Διασφάλιση ενός θετικού πλαισίου μεταφοράς που προωθεί τα εμπειρικά τεκμηριωμένα προγράμματα πρόληψης και παρέμβασης.

Από την έρευνα στην πολιτική: Έξι βήματα

(Spiel et al., 2016)

1. Εντοπισμός των σημείων που χρειάζονται υποστήριξη.
2. Διασφάλιση διαθεσιμότητας επιστημονικών γνώσεων σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης ενός προβλήματος.
3. Προσδιορισμός εύλογων σημείων εκκίνησης για δράση.
4. Καθιέρωση μιας κουλτούρας συνεργασίας με τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής.
5. Συντονισμός της ανάπτυξης εφαρμογών και παρεμβάσεων.
6. Μεταφορά-κλιμάκωση των παρεμβάσεων.

Βιβλιογραφία

- Buunk, B., & van Vugt, M. (2008). Applying social psychology. In B. Buunk & M. van Vugt, *Applying Social Psychology: From problem to solutions* (pp. 3-24). Sage.
- Spector, M., & Kitsuse, J. I. (2017). *Constructing social problems*. Routledge.
- Spiel, C., & Strohmeier, D. (2012). Evidence-based practice and policy: When researchers, policy makers, and practitioners learn how to work together. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(1), 151-162. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.616776>
- Spiel, C., Schober, B., & Strohmeier, D. (2016). Implementing intervention research into public policy—the “I³-Approach”. *Prevention Science*, 19, 337-346. <https://doi.org/10.1007/s11121-016-0638-3>
- Steg, L., & Rothengatter, T. (2017). Introduction to applied social psychology. In L. Steg, Keizer, A. Buunk, & T. Rothengatter(Eds.), *Applied Social Psychology: Understanding and managing social problems* (pp. 1-26). Cambridge University Press.
- Walton, G. (2014). The new science of wise psychological interventions. *Current Directions in Psychological Science*, 23, 73-82. <https://doi.org/10.1177/0963721413512856>
- Yeager, D., Dahl, R., & Dweck, C. (2018). Why interventions to influence adolescent behavior often fail but could succeed. *Perspectives on Psychological Science*, 13(1), 101-122. <https://doi.org/10.1177/1745691617722620>
- Yeager, D. S., & Walton, G. M. (2011). Social-psychological interventions in education: They're not magic. *Review of Educational Research*, 81(2), 267-301. <https://doi.org/10.3102/0034654311405999>